
TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

KEREKES LAJOS

Ausztria hatvan éve 1918—1978. A Weimari Köztársaság

Az utóbbi néhány évben igen sok szakmunka, visszaemlékezés, sőt szépirodalmi feldolgozás jelent meg a két világháború közötti Magyarországról. Akit érdekel hazájának közelmúltja, ma már van mihez nyúlnia. Sokkal rosszabb a helyzet környezetünk, a szomszédos vagy távolabbi európai országok ugyanczen időszakával kapcsolatos történeti ismeretterjesztés terén. Csehszlovákia, Lengyelország, Románia vagy Jugoszlávia két világháború közötti történetéről – eltekintve a Berend–Ránki szerzőpáros összehasonlító gazdaságtörténetétől és a könyvtárosi forgalomba nem került stencilezett egyetemi jegyzetektől – jószerével semmi sem olvasható magyar nyelven. Aligha szorul pedig különösebb bizonyításra, hogy a mindenkori magyar valóság és politika valós helyi értékének kijelölése csakis a szűkebb és tágabb európai környezet ismeretében végezhető el megnyugtatóan. Kerekes Lajos két újonnan megjelent könyve, amelyek Ausztria 1918. és 1978, ill. Németország 1918. és 1933. közötti történetét mutatják be, jelentősen enyhítenek történeti ismeretterjesztésünk eme egyoldalúságán.

Németország és Ausztria Magyarországhoz hasonlóan vesztesként került ki az I. világháborúból. Ugyanúgy jóvátételeket fizettek és – ha lényegesen kisebb mértékben is – ugyanúgy területeket vesztek, mint Magyarország. Politikai történetük ennek ellenére számos ponton különbözik a magyarországitól.

A háború befejezését követően Ausztriában és Németországban is felindult a forradalmi munkásmozgalom. Munkástanácsok szerveződtek, barrikádok emelkedtek, sőt Bajorországban rövid időre egy tanácsköztársaságot is kikiáltottak. A munkásság, illetve a szociáldemokraták többsége azonban végül is mindkét országban a polgári demokrácia mellett döntött, s a szocialista forradalom ügyét nem támogatta. Magyarországon – mint tudjuk – másként történt. A Tanácsköztársaságot a közös pártban egyesült kommunisták és szociáldemokraták együtt kiáltották ki. Egyéb tényezők mellett ez is fontos oka volt annak, hogy a magyar szociáldemokrácia húszas évekbeli helyzete, pozíciója és szerepe lényegesen eltért a német és osztrák pártétól.

A forradalmi hullám kezdeti apályával egyidejűleg Németországban és Ausztriában polgári demokratikus állam- és kormányrendszer alakult ki. Ebben a szociáldemokraták is fontos szerepet játszottak. *Friedrich Ebert* személyében a Weimari Köztársaság első elnöke (1919-től 1925-ig) szociáldemokrata politikus volt, s a párt a kormányhatalomnak is számos

szakembert adott. Az 1928. és 1930. közötti Müller-kormányban például öt szociáldemokrata politikus foglalt helyet.

Az Osztrák Köztársaság megalakításában az ottani szociáldemokraták talán még ennél is meghatározóbb szerepet játszottak. Miután az első (1919-es) választásokon a polgári pártokkal szemben többséget szereztek, Karl Renner vezetésével Ausztriában szociáldemokrata kormány alakult. A későbbiekben csökkent a kapott szavazataik száma, s a kormányhatalom így a polgári pártok kezébe került. A főváros, Bécs azonban továbbra is irányításuk alatt maradt, s a parlamentben is tekintélyes (időnkénti relatíve a legnagyobb) erővel rendelkeztek.

Az 1919 őszi diadalmaskodó ellenforradalom következtében a szociáldemokrácia hasonló szerepvállalásáról Magyarországon szó sem lehetett. Igaz, a konszolidált ellenforradalom viszonyai közepette (1922-től) a szociáldemokrácia parlamenti képviselője (a mandátumok 5–10 százalékának erejéig) biztosított volt. Az azonban, hogy szociáldemokrata politikus kormányra kerülhessen, a konszolidáció alatt is elképzelhetetlen volt. A szociáldemokraták – a parlamentben és sajtójukban egyaránt – nyílt kritikát gyakorolhattak (és gyakoroltak) a kormánypolitika fölött. Ám az adott – a parlamentarizmust autoritativ elemekkel vegyítő – kormányrendszer következtében hatalomra sem egyedül, sem a demokrácia más erőivel szövetségbe nem kerülhettek. A rendszer konzervatív vezetői ezt megengedhetetlennek tartották.

A harmincas évek elejétől mindhárom országban megerősödtek a szélsőjobboldali tendenciák. Sorozatos kormányválságok után – teljesen legálisan, azaz a választók többségének akaratóból – 1933-ban Németországban Hitler került hatalomra. Ez a Weimari Köztársaság, azaz a demokrácia végét jelentette. Németországban totalitárius kormányrendszer alakult ki, amelyet a parlamentáris demokráciákra jellemző pluralizmus teljes felszámolása, s a hatalom végletes és kontroll nélküli koncentrációja karakterizált. A népakarat deklarált megtestesítője a továbbiakban nem a parlament, hanem a párt, illetve a párt vezére volt, aki egyben a kormányhatalmat is birtokolta. A totális német állam jellegzetességei közül legfontosabbak voltak a párt- és a titkosrendőrség fizikai és pszichikai eszközöket egyaránt igénybe vevő terrorja, amely semmiféle ellenvéleményt, autonómítást vagy pluralitást nem tűrt; az emberi élet minden aspektusát lefedni és szabályozni kívánó hivatalos ideológia; s végül az ennek szolgálatába állított tömegkommunikációs eszközök teljes kontrollja, illetve birtoklása.

Az Osztrák Köztársaság demokratikus szakasza 1929-ig tartott. Ezt egy 1933–34-ig terjedő átmeneti fázis követte, amelyet a parlamentarizmustól való fokozatos eltávolodás jellemezett. Dollfus kancellár 1933-ban feloszlatta a törvényhozó testületet, majd 1934-ben betiltotta a szociáldemokrata pártot és a szakszervezeteket. Az 1934. május 1-én elfogadott új osztrák alkotmány olasz mintára az ún. hivatásrendi (korporatív) társadalomszervezet alapelveit tette magáévá. Az államélet jogforrása és a politika legitimálója a továbbiakban nem a népakarat, hanem a „mindenható Isten” volt. Parlament és többpártrendszer Ausztriában ezután nem létezett; a politikai akaratképzés egyetlen elismert szervezete a fölülről kiépített ún. *Hazafias Front* lett. Az új osztrák rendszer kétségkívül diktatúra volt, de közel sem olyan kegyetlen és totális, mint a német vagy

akár az olasz. Kerekes ezért – megítélésünk szerint is helyesen – egyfajta átmenetnek tekinti a német nemzeti szocializmus és a kelet-európai kormányformák között.

A német-osztrák politikai trendnek megfelelően a harmincas évek elejétől Magyarországon is megerősödtek a totális, illetve autoritatív állam kiépítését célzó szélsőjobboldali törekvések. Elég itt ezzel kapcsolatban *Gömbös Gyula*, majd *Imrédy Béla* miniszterelnöki működésére utalni. Bizonyos eredményeket – például a sajtószabadság vagy a gyülekezési jog korlátozása terén – kétségkívül sikerült is elérniük. Radikálisabb törekvéseik – például a parlament és a többpártrendszer felszámolása – azonban rendre megbuktak az egykori ellenfelek, a *Bethlen István* vezette konzervatívok, a parasztdemokraták, a polgári liberálisok és demokraták, valamint a szociáldemokraták közös ellenállásán. A Horthy-rendszer – vitathatatlanul antidemokratikus, de véleményünk szerint egyáltalán nem fasiszta – alapszerkezete, amely a népképviselői elven alapuló parlamentet, a többpártrendszert, a szociáldemokrata párt legalitását és parlamenti képviseletét, továbbá baloldali napilapok (köztük a *Népszava*) megjelenését is magában foglalta, illetve lehetővé tette, így egészen 1944 tavaszáig, tehát Magyarország német megszállásáig érintetlen maradt. Ennek egyik legfontosabb oka úgy gondoljuk magában a húszas években kialakított kormányrendszerben keresendő, amely az autokratizmus bizonyos elemeit már eleve magában foglalta.

Kerekes Lajos mindkét könyvét jól szerkesztett illusztrációs és mellékletanyag egészíti ki. A fényképek mind a két ország legfontosabb politikai eseményeit, mind a kor legfontosabb szereplőit bemutatják. A Weimari Köztársasággal foglalkozó kötet ezenkívül a választások eredményeit és az egyes kormányok összetételét áttekintő táblázatokat, kronológiát és részletes bibliográfiát is tartalmaz. (Gondolat és Kossuth).

ROMSICS IGNÁC

